

Ճ Ա Փ Ո Ն Ը

(Շար. եւ վերջ)

Թէ՛ Ֆրանսայի եւ Թէ՛ Ճափոնի մէջ, յեղափոխութիւնը գահալքէ՛մ պայթում մը ունեցաւ՝ օտար միջամտութեան հետեւանքով . 1853ին ամերիկեան նաւատորմին գալուստը ունեցաւ այն ազդեցութիւնը զոր ունեցած էր Պրուսիան վերջի յայտագիրը 1712ին : Քսան տարի շարունակ Ճափոնացի յեղափոխականները եւրոպական պետութեանց դէմ պատերազմ պահանջեցին , բայց անոնց ամենէն ուշիմները չուտով ըմբռնեցին Թէ՛ բաղձացուած բարենորոգումները չը պիտի կրնային իրագործել առանց եւրոպայէն եւ իր հաստատութիւններէն ներշնչուելու , եւ ամբողջ ժողովուրդը վերջ ի վերջոյ յարեցաւ անոնց տեսութեանց եւ առաջուց ընդունեցաւ ատոնց բոլոր հետեւանքները(1) :

Իրենց ցեղային ծագումը , իրենց երկիրը , իրենց պատմութիւնը՝ բարդ նկարագիր մը տուած են Ճափոնացուց :

Հայրենասիրութիւնը անոր ամենէն ցայտուն գիծն է : Ի մեն արուեստագէտ , կը սիրեն նախ իրենց երկիրը՝ իր գեղեցկութեանը համար . շնորհիւ հողին հրաբխային բնութիւն , բուսական նութեան ճոխութեան , հոն կը գտնուի մեծ պէտպիտակութիւն մը ձեւերու եւ գոյներու , եւ փութորովօք զոյացուածքն ձկնիկները , որ , առարկաներու մէջ մաքը սքողելով , միւսները աւելի որոշ , կարծես աւելի մօտիկցած , ցոյց կուտան ,

(1) 1867ին ի որ տեղի ունեցաւ Ճափոնական յեղափոխութիւնը , որու հետեւանքով ի գահ բարձրացաւ Մույոյիթիմօ մի քսան , որ իր անկեղծ սամանագործականութեամբ եւ յառաջ-բարձրանումներով լիս լիս իրագործեց յայտը զոր իր վրայ դրաւ իր բարձրորդիկ կուսակցութիւնը . հոգեկեղ իրենցներու ազատութիւնը , վարչական սիստեմը եւրոպականի վրայ ձեռն ծ պահածներու ժողովականութիւնը գաղութացու , Յոլլ տալու-տէն եւ ձախոնի իր արժանիքով կարեւայ ամենէն բարձր պաշտօններուն հասնել . 1885ին կազմեց նախարարաց խորհուրդ մը՝ որուն գլուխը կը գտնուի նախարարացումը մը , եւ որ իբնեւ աջակից ունի խորհրդականներու ժողով մը . 1890ին հիմնեց ճափոնական խորհրդարանը , եւ տուաւ՝ այսպէս իր ժողովրդին այն լուսամտ ուղղութիւնը որու շնորհիւ ան կը ներկայանայ՝ այս պահուս՝ իր մեծագոյն քաղաքակրթ եւ հզօր ազգերէն յին նախարհիս :

այդ ձեւերն ու գոյները քննող բանաստեղծականութեամբ մը կը համակեն : Հոս , ներքին Մոլն է որ , իր կապոյտ երկրաւորումներով եւ իր եզերքներուն շրջագծերով՝ Յունաստանի ծովերը կը յիշենէ . լեռներն ու կղզիներն՝ « եղեւիններով հագուած » , ճունկաներուն կարմիր առագաստները « որ աշնան տերեւներու կը նմանին » , առաւօտը որ անհաւասար մառախուղին մէջ « երկինքը կը ճերմկենէ , թեթեւակի կը կարմրենէ լեռներու գիծը , որմէ կը կախուին շառագոյն բարակ ամպեր » , լրով ծնեքը որոնք պաշարուած են պրեմականներով չերտաւորուած ամպերով , այդ գոլորշաւոր խորքերը որ դարբերէ ի վեր նկարիչներուն հրճուանքն են : Հոն , Ֆուժին , խորհրդանշանը հայրենիքին , զոր հին հեղինակ մը « արուեստին գանձը եւ Ճափոնի պաշտպան աստուածը » կը կոչէ . գրագէտները չին դադրիր զայր նկարագրելէ , փութայրիչները՝ զայն իր բոլոր երեւոյթներով պատկերացնելու , — ձրւնապատ , եւ առաւան վարդերով փափկօրէն շոյուած , լուսնի լոյսով , մառախուղի մէջ , ամպերով պաշարուած , անձրեւով զծաւորուած , կաթակով ձեղրուած . ան կ'երեւայ՝ գետ մը եզերող կղզիներուն վերեւ , պամպուններէ մէջտեղը , առագաստի մը կամ ուռեկանի մը ետեւ , աւորի օտաւային մը ետեւ , « իր պատկերը գիտելով » ծովուն մէջ որ զայն հազիւ Թէ՛ կը խորշոմէ :

Ճափոնացիք կը սիրեն իրենց ծառերը : Ամբողջ տարին կ'ախորժին կորսուել չունի անտառներուն մէջ , հսկայ ճրքիթմտերիաներով եզերուած ճամբաներէն քայլել , Գարնան , խրմբովին կ'երթան այն պարտէզները ուր պտղատու ծառեր կը մշակեն՝ իրենց ծաղիկներուն համար :

Սալորենիին ծաղիկն է (ռուհ) որ կ'անտէ գարնան գալուստը . զայն կը քաղդասեն կնոջ ներքնամփոփ ու փափու կ'առաքինութեանց .

« Ձրինի տակ , լուսնի լոյսով , ի՞նչպէս որոշել սալորենիի ծաղիկները : Իրենց հոտէ՛ն առաջ-նորդուելով : »

Կամ ,

« Բով կրնայ բռնել թէ՛ ի՞նչ է այսօր մարգուտ սիրտը : Բայց ո՞վ սալորենիի ծաղիկները մեր հայրենիքին , դուք միշտ նոյն անուշահոտութիւնը պիտի ունենաք : »

Սալորենիի ծաղիկներուն կը յաջորդեն կեռասունիի ծաղիկները (սափուրտ) :

« Արդէն, կեռասունիի ծաղիկն'ը : Ոչ, ձերմակ աւագ'ը լեբան կողերն ի վար :

« Եւրը պաշարող ծառայատ լեբանց զառիթափին վրայ, կեռասունիները ծաղկած են . բոլորներուն շուրջը սողացող մատախուղները թող չբարձրանան ու չծածկեն զանոնք մեր աչքէն : »

Ճափոնց'ը ուրիշ ուխտագնացութիւն մըն ալ կը կատարեն « վեպթարիա »-ի (Ֆուլմի) պարտէզները . պատաստէկ տունիկ մըն է, որ մեր մեղիկողուգուկները կը յիշեցնէ, բայց 20-30 մետր թարթուրեթիւմը ոտներով ու մանուշակա-Քոյն, կապոյտ կամ գորշ-ձերմակ ծաղիկներու ողկոյցներով :

Աշունը Ճափոնի երկրորդ զմայելի եղանակն է . քրիզանթէմները (ֆիֆու) կը ծաղկին, եւ ծառերը հրաշալի կերպով կ'երկնաւորուին, ժանաւա՛դ զղջիկները (սկոնիփի), որոնց տերեւները Ճափոնացիք կը բաղդատեն ճամկաւոր դեպակներու, աբիւնի, չինական մեղանի աղւոր ծիրանեվառ թոյլերուն, ինչպէս եւ հաժին, որ սա սիրուն տողերը ներշնչած է .

« Ռուկից կը ծնին ցոյի կաթիլները որ հաժին կը թափին : Անշուշտ աչքերէն եղջերոյին որ ողբազին կը գոչէ : »

Ճափոնացիք կը սիրեն թռչունները ինչպէս ծաղիկները . հարիւր ձեւով կը նկարեն ու կ'երգեն վայրի սագերը որ աշնան երկնքի մը մէջ կը փախին, կոնչող ագռաւները, կռուկները, օլորի հսկերը, բայց ամանաւորապէս երգող թռչուններն է որ կը սիրեն . կը փայլին անոնք որ կը կարծեն թէ Ճափոնը այն երկիրն է ուր թռչունները անդալալ ու ծաղիկները անըյր են : Ոչ մէկ բուրբուռ աւելի փափուկ է քան սալորենիները . ոչ մէկ երգ կը հաւասարի եւամպարօին՝ ճափոնական տղանիին՝ վուվուին, եւ ուկուիզուին միւլամազիկի նօթերուն : Նոյն իսկ կկուրն (հօքօքօկու) ճիւղը ամանագողտրիկ է Ճափոնի մէջ :

« Գիշեր է, կ'ըսէ հին բանաստեղծ մը, եւ քունս չի տանիւր : Ընչ մը՝ յա՛նկարծ : Լեբան կկո՛ւն է : Ան ալ սիրոյ տըր է, եւ անքուն կը մնայ : »

Իրենց երկրին համար այս խանդոտ հիացումը

Ճափոնացւոց տուած է զուարթութիւնը, ապրելու հրճուանքը . ջղուտ, քաջասիրտ ու խրոխտ են, եւ իրենց ուժգնութիւնները կը յընչեն իրենց երկրին բնութեան յանկարծական ցնցումները, երկրաշարժները, թրիֆոնները, ողորումները . իսկ անոր հրապոյրն է որ կազմած է իրենց մշտածիծաղ անհոգութիւնը . մերթ'ոդո՛ս իսկ կը թուին խռոր աղաք՝ խաղալու սիրահար, քիչ մը ծոյլ, աւելորդապաշտ եւ ամօթխածութեան պայմանագրութեանց համար քիչ հոգածու : Իրենց հայրենասիրութիւնը զիրենք կը համոզէ թէ կարելի չէ դժբաղդ ըլլալ սոյ՛գ քան գեղեցիկ երկրի մը մէջ . թէ այդ ցեղը՝ որուն այդպիսի նուէր մը ըրած են աստուածները՝ առանձնաշնորհալ ցեղ մըն է, թէ այդ ցեղն ինքն իսկ աստուածային է, մարմնով ու սրտով առողջ, ուղղամիտ, բնազդով դիտակեց բարիին եւ ճշմարտութեան . եւամարք սոււնայիին, ճափոնական ուրին, առաքնութեանց հովանիչ զարձած է :

« Գերբըջանիկ կղզիներ, կը գոչէ բանաստեղծը, եթէ երբեք օտարները ջնաման ձեր ճափոնական ոգին թափանցել, պատասխանեցէք : Առտուան պայծառ օդը անուշ հոտով կը լեցուի . վայրի կեռասունիին աննման հոտն է : »

Կեռասունիին ծաղիկը ճափոնական հոգիին խորհրդանշանն է :

Հայրենասիրութեան հետ սերասօղն կը կապուի նախահայրերու պաշտամունքը : Ճափոնացիք իրենց հայրենիքը միայն իր գեղեցկութեան համար չէ որ կը սիրեն . զայն կը սիրեն իբրեւ այն երկիրը ուր իրենց պապերն ապրած են, ուր իրենց պապերը զեռ կ'ապրին : Մեռելներու ոգիները (ֆաւի) Ճափոնի աստուածներն իսկ են : Ամաթերազու, ծագող արեւու աստուածուհին, գլխոն ու պաշտպանուհին, մեծ մայրն է Միւլատօին, որ գէնիկա կը ներկայացնէ աշխարհիս վրայ . ուստի եւ մեռելոց պաշտամունքն ու հայրենասիրութիւնը նախ կը պահանջեն անձնուրութիւն զէպ ի կայսր : Ինչպէս հին բանաստեղծները, այսօրուան հեղինակներն ալ այս վարդապետութիւնը կը քարոզեն : Սամալնազրութեան նուիրած իր մեկնաբանութեան մէջ, իթօ մարքիւր սասլէս կը բացատրէ .

« Նուիրական Գահը հաստատուեցաւ այն ժամանակէն՝ երբ երկինքը զատուեցաւ երկրէս

կայսրը երկնքի որդին է . աստուածային է , նուիրական է . Ամենքը պարտին զայն պատուել . անբռնաբարելի է անու նուիրական Գահուռն շքեղութիւնը շարունակուած է վեհապետներու անընդհատական յաջորդութեամբ մը . Ճափոնը միշտ միակ է Հարստութիւն մը ունեցած է՝ անհրաժեշտարելի , ինչպէս երկնքին ու երկրինը . մինչեւ վերջը , Ճափոնի կայսրութիւնը նոյնացած պիտի մնայ կայսերական ընտանիքին հետ :

Ահա ինչու Սահմանադրութեան երգում ընելու համար , կայսրը իր աստուածային նախահայրերուն միայն սուղոց իր խօսքը . անոնց հանդէպ յանձնառու եղաւ պահպանել կոտավարական սկզբունքները զոր պետեց հաստատած էին , յետոյ՝ յայտարարելով թէ նոր ժամանակները միեւնոյն սկզբունքներուն տարբեր կիրառութիւն մը կը պահանջէին , երդունքաւ համակերպիլ այն օրէնքներուն զոր ինքն իսկ կուտար :

Ինչպէս որ կայսրը արեւու դիցունիէն կը սերի , մեծ գերդաստաններու պետերը կը սերին կա՛մ բնական աստուածութիւններէ եւ կա՛մ նշանաւոր պատերազմիկներէ որոնք , իրենց մահուանէն յետոյ , երկրին պաշտպան աստուածներն եւ դարձած . աւատական պատերազմիկներու՝ ինչպէս եւ վերջին պատերազմիկներու հերոսները իրենց սրբաբայրերն ունին :

Վերջապէս , բոլոր մեռելներու ոգիները բընութեան մէջ միշտ կ'ապրին , սեղառութիւններն ու գետակները կը վարեն , արտերը կը բեղմնաւորեն , ամենուրեք ծաղիկ ու բուրբուս կը սփռեն : Մասնաւոր նախանշանիդրութեամբ՝ կը հսկեն իրենցմէ սերած մարդոց բնակարանին վրայ , Ամէն տան մէջ կայ երկու բազին , մին նուիրուած է աստուածներուն , միւսը կը կրէ ինսինները , տախտակները ուր փորագրուած են նախահայրերու անունները : Յորքան այդ պաշտամունքը հաւատարմօրէն կը պահպանուի , նախախարչերը՝ անբռնելով՝ միշտ պիտի բնակին տանը մէջ՝ իրենց որդիներուն օգնելու , զանոնք պաշտպանելու կամ մխիթարելու համար :

Մեռելներու այս պաշտումը , շինքօն , կը բացառէ նաեւ աւանդութեան յարգանքը : Եթէ Թոբիօ իր պալատներն ու նախարարատուններն ունի , Օզաքա՝ իր գործարանները , Կոպէ եւ Նըրոհամա՝ իրենց նաւահանգիստը ուր նաւերը

ապրանք կ'ընդունին . եթէ պաշտօնատարներն ու սպաները եւ արքունիքի տիկիները եւրոպական ձեւով կը հագուին , Ճափոնացոց մեծ մասը դեռ թղթէ միջնորմերով փոքրիկ տուներու մէջ կ'ապրի , գիւրակեցիկ մարդիկը դեռ կապոյտ պատմութեան կը կրեն , պորժուարներն ու գեղձիկները՝ անդամաբարելոն ու պլուզը : Եւ հագուստ-կապուստէն ու բարքերէն աւելի , ժողովրդին երբեմնի զգացումները մնացած են :

Ճափոնացոց պաշտամունքը ընտանիքի համար՝ ժէ . դարէն սկսեալ աւելի զօրացած է Գոնֆուչիոյի բարոյականին ներմտածմամբ : Այդ բարոյականը նախապետական է : Մարդու առաջին պարտականութիւնն (ըստ այդ բարոյականի) ամուսնանալն է եւ ունենալ որդիներ որ զոհաբերութիւններ կատարեն ի պատիւ . մեռելներուն . եթէ չկարենայ որդի մ'ունենալ , պէտք է հաս մը որդեգրէ : Երկրորդ պարտականութիւնը՝ իր ծնողաց քով մնալն է . վաթսուն տարեկանին հասնելէն յետոյ , ասոնք այլ եւս չեն աշխատիր , իրենց զաւակները պարտաւոր են զանոնք մնուցանել եւ հաճելի ծերութիւն մը պատրաստել անոնց : Ամուսնացած ազգիկը այլ եւս իր ծնողաց դուստրը չի նկատուիր , այլ իր ամուսնոյն ծնողաց դուստրը . շատ Ճափոնացիք ստիպուած կ'ըլլան զատուիլ իրենց սիրած կնիւնդէն՝ որովհետեւ իրենց մայրը զէնկա քիչ ուշադիր կամ քիչ հոգաւոր կը գտնէ : Չինաստանի սուրբերը որդեական սիրոյ հերոսներն են : Ճափոնը կը պատուէ զանոնք . բայց ունի իր ուրոյն սուրբերը , որոնց կեսնքը աւելի սրբաշաշտ է : Առջիկ մը կը խնդրէ աստուածներէն , իր հրահանգ հարցը անողջացնէ . իր հօրը կեանքին փոխարէն իր կեանքը տալ կը խոստանայ . իսկոյն , հակառակ որ գիշեր է , հագաբաւոր թռչուններ տունը կը պալարին եւ կը սկսին երգել . երեք նոր աստղեր կը փայլին երկնքին մէջ , աւելի պայծառ քան լուսինը : Դիչ յետոյ , լոյսը կը բացուի , հայրը հրաշքով բժշկուած է , այդ գիւղը պիտի կոչուի Որդեական Սիրոյ Սրբավայրը :

Նախապետականութեան չինական յղացումը կը տաքածուի նաեւ կառավարութեան . հպատակները զսպանկեն են , նախարարները՝ անդամնիկ եղբայրները , վեհապետը՝ հայրն ու մայրը , ժէ . դարէն ի վեր , միջատն այլ եւս

իր միմյան Ամսթերդամ չառաքելն ու քահանայապետը չ'երեւար. Թեննձն է միանգամ մայն, ջրնֆուլիականութեան նաշապետական հայրը, ներկայացուցիչը երկրքին ու երկրիս, որոնք մարդուն հետ՝ կը կազմեն աշխարհի մեծ ընտանիքը, չինական փիլիսոփայութեան երրորդութիւնը:

Քոնֆուցիականութեան հետ, Չինաստանը Ճափոնացւոց սուսնդեց եւ Պուտայականութիւնը: Հակառակ իրենց անհոգութեան ու պատերազմասէր ընտառութեան, ասոնք ընդգրկեցին անոր վարդապետութիւնը որ մարդոց եւ անասուններու նկատմամբ քաղցրութիւն ու գթութիւն կը քարոզէ. անոր միասնական հրապոյրն ալ նշակեցին. Ճափոնը ծածկուեցաւ մեհենաներով ու վանքերով. հազու չափահաս եղած կայսրեր, շոկուններ, նախարարներ ու զօրավարներ՝ կը քաղուէին, վանականի զգեստ հագնելու համար. աստուածաբանական գրքեր կը գրէին, ինքզինքնին կը չարարէին, ժամեր կ'անցընէին յափշտակութեան մէջ երազելով Ամիտային, սիրոյ պուտտային, եւ իր Արեւմուտքի գրախտին: Երկինքը ոսկեղէն է այնտեղ. ամպերը, որոնցմէ կը ծաւալի քաղցր երաժշտութիւն մը, ծաղկանց անձրեւ մը կը հոսեցնեն. կանտահարվաներու (հրեշտակ) դասեր, կը ծածանին այդ ամպերուն վրայ, իրենց գեղեցիկ ընկերուհիներուն՝ Ափսարաներուն հետ, Գետեր, որոնց ջուրը ոսկի աւազի վրայ կը սահի, զմրուխտէ վարդեր կը թափան եւ անտառներ որոնց ոսկի կոճղերը թանկագին քարերով կազմուած տերեւներուն յայտարարութեան վրայ, կը սահին՝ արգաւանները, որոնց մորթը՝ ոսկեղօծ ինչպէս պուտտաներունը, լոյս կը փռեն. ամենափոքր քաղձանքը որ անոնց մտքէն կ'անցնի, իսկոյն իրականութեան կը փոխուի:

Սակայն պուտտայականութեան միասնական ձգտումները Ճափոնացւոց վրայ նուազ ազդեցին քան անոր յուսաւոր մեղադրութիւնը: Կրօնը են ու բուն, բայց չուսող կը գանին գործունէութիւնէ, եւ այն ատեն յօժարակամ կը խոկան մարդկային իրերու ունայնութեան վրայ:

Իրենց փանք'ութեան մէջ, իշխանները գեղաբուսա տախան առարկաներով զիրենք կը պաշարէին. միջատա մը մինչև. իսկ բլուր մը ամբողջապէս ներման մետաքսով պատել տուաւ՝ ամառ ատեն ձմեռուան քաղցր տապալորութիւն մ'ունենալու համար: Գրանմուտ վանականները իրենց յոռե-

ԲՆԱՆԿԱՐ (Հոգեւորական)
(Քիչիշե Revue Universelle)

տեսութեան մէջ տեսակ մը հեշտութիւն կը գտնուէին:

Անա մէկ տաղը շատ հին բանաստեղծի մը. «Յորմենհտէ երկիրը երկիր է եւ երկինքը երկինքը, մարդիկ չեն դադարած տրտնջալէ՝ ոչինչ կրնայ աւել այս կեանքին մէջ»: Նայի՜նք երկինքը. ահա լուսինը. կը ծնի, կը մեծնայ, նուազելու եւ անհետանալու համար: Գարունը բլուրները ծաղիկներով կը ծածկէ. գիշերուան ցօղէն սառած, ուսականէն փրցուած, աշնան տերեւներն ընդհուպ գետինը կը փառլին: Այդ-

պէս եւ մարդը, այսօրը չուտով կը դեղնին, սեւ մաշկերը չուտով կը ճերմկին. իրիկուան ստուերներուն մէջ ի զուր կը փնտռէք թարմ ժպիտը առաւելին: Եւ ես որ կը գիտեմ այս աշխարհն ուր ամէն բան կը մոռնի, արցունք-ներս կը հոսին, կը հոսին անգաղար, որովհետեւ ամէն բան գետի պէս խոսափուկ է ու հովի պէս աներեւոյթ: »

Եւ ահա էջ մը Հօծոբիէն, որ Ժ.Բ. դարու վանականի մը նշանաւոր մէկ գիրքն է .

« Առաւել » լոյսը կը դիտենք, իրիկուան՝ արդէն զացած ենք այն բնակարանը ուր մարդ երկա՛ր կը մնայ: Մեր ճակատագիրը կը նմանի ծովու փրփուրին: Ուսկից կուշանք. մ'ը կ'երթանք, Այս աշխարհին մէջ ուր ոչինչ իրական է, կ'ան միթէ բանի որ կարենան իսկապէս մեզի ուրախութիւն կամ վիշտ պատճառել: Մեր տունընէն մին՝ իր ընկերիչներով որ միշտ կը փոխուին, ցօղով սքողուած առաւօտին փառքը չէ՛ միթէ: Մերթ ցօղը կը չդգրանայ, եւ ծաղիկը կը սպաննուի տունի՛եան առաջին շողիւններէն. մերթ ալ՝ ընդհակառակն՝ ցօղը ծաղկէն աւելի կ'ապրի. բայց քանի մը ժա՛մ միայն, իրիկուանէն շատ առաջ, ցօղն անհետացած է արդէն: »

Այսօր, պոետապականութիւնը արհամարհուած է ուսեալ մարդոցմէ, թէպէտեւ իր ազդեցութիւնը դեռ չէ կորսնցուցած ժողովրդին վրայ, բայց անոնք իսկ որ զայն կը դատապարտեն՝ անոր ծոյլ մելամաղձութեանը չեն դիմաւոր: Եթէ չիմ.քօս կը քարոզէ չլախնալ մահէն, պոետապականութիւնը կը քարոզէ արհամարհել կեանքը, եւ տարիքն առած Ճափոնացին, որուն վրայ իր զուակները պէտք է հսկեն, տեսակ մը հեշտութիւն կը զգայ կեանքի տաղտուկներուն վրայ մտածելով, այն ոգւով որ տեղ կուտար Ուլրախոսին՝ « Անոր համար որ փոխուին վրայ, վախնալու պատճառ չունի, քաղցր է ծովուն որոտումը լսել: »

Միջին դարուն, նոր դասակարգ մը կազմուեցաւ, զինուորական ազնուականներու, սաւառակներու զասակարգը. ատոնք այսօր չիզոգո՞ւ կը կոչուին Աւստրալիան բարձրորդ սաւառակներուն մօտ քաղաքացուին ասպետական առաքինութիւնները, քաջարտութիւնը, պա-

տերազմի սէրը, անձնութիւնները զկպ ի պետն ու զինակիցները, տկարը պաշտպանելու մտաւ հեղութիւնը, պատուուր զգացուե՞լ մերթ մինչեւ հիւանդոտ դիւրագրկութիւն տարուած ու մերթ մինչեւ վարագութիւն: Ժ.Է. դարուն, ասպետական առաքինութեանց օրինագիրքը խառնըւեցաւ բողոքովին տարբեր նկարագիր ունեցող բարոյականի մը հետ, այն իսկ զոր Ժ. եւ ԺԱ. դարու չինացի մեծ փիլիսոփաները քաղած էին Գոնֆուչիոսի պատուէրներէն: Այդ ձուլումէն ծնաւ պուշիստն, բառ մը որ կը նշանակէ՝ զինւորական ազնուականութեան վարմունքի սկզբունքներ (պու՝ ազնուական, զինուորական, շիստ՝ գերազանց առաքինութիւն): Այս սկզբունքները այնքան նուիրական են Ճափոնացուց համար որ լուսադայն նոր հեղինակները չեն քաշուի պուշիստն Ճափոնի միակ կրօնքն անուանելու:

Որքան ալ ճիշդ է թէ Ճափոնացուց ասպետական առաքինութիւնները աւելի ընագրի ծընունդ են քան վարդապետութեանը, պուշիտոսի տեսակէտները կը նկատին, չինացի փիլիսոփաներուն պէս, ամբողջ բարոյական բանտկանութեան վրայ հիմնելու: Իրենց համար բանականութիւնը նախ եւ առաջ իմացականութեան նուիրական առաջնորդն է:

« Եթէ բանականութիւնը երկնքէն կ'իջնէ, կ'ըսէ անոնցմէ մին, միմիայն մեր մէջ է որ կը գտնենք զայն, եւ այս սիրուն գիւտը կը գերազանց իրմէ առաջ կ'ած էրանի փորձարկութիւն, ինչպէս որ հարկիւր ամա՛ս աւելի կը տրենք բարեկամ մը երբ կ'իմանանք որ ան մեր կորուստն իւրայայրը կամ հայրն է: »

Բանականութիւնը նամանաւանդ զորիչն է բոլոր գործողութեանց:

« Ապահովապէս, կը գրէ Գիալօ՝ ԺԸ. դարուն, պէտք է որ ճանչնանք օրէնքները եւ՝ աստոր համար՝ կորդանք դասականները, ինչպէս տուեցին ճանապարհը, բայց յետոյ պէտք է այդ օրէնքները կիրարկենք մեր վարմունքին մէջ: Ինչպէս տուեցին ճանապարհը ուրիշ բան չէ բայց եթէ ամենօրեայ կեանքը, ուղղամտութիւնը, հնազանդութիւնը, բարեկամութիւնը՝ Մեր չար-ժուճներէն ամէն մէկը, ինչ՞ կ'ըսեմ՝ ոչին իսկ հանգիստը՝ իր պարականութիւններն են: »

Բացարարելու համար թէ ինչո՞ւ բանական-

նութիւնը կարող է այսպէս մեր մտաւոր ու բարոյական առաջնորդն ըլլալ, Նափոնացիք Մենչիոս Չիւնացի փիլիսոփային վարդապետութեան վրայ կը կրթնին. ասիկա որոշապէս կը քարոզէ թէ մարգիս ի բնէ բարի է եւ չար կը դառնայ այն ատուն միայն երբ յոգի կառավարութեամբ մը իր բնութիւնը բռնաբարուի. այս վարդապետութիւնը, որ Ռուսօի էմիլիոնն է, ատլանտիդի ճափոնացի յեղափոխականները, ինչպէս եւ Ֆրանսացի յեղափոխականները, այն գաղափարին թէ պէտք է հիմնել կառավարութիւն մը որուն բոլոր հաստատութիւնները փիլիսոփայական սկզբունքներէ ներշնչուին:

Բանավարականութիւնը, ինչպէս Չափոնացիք զայն կը հասկնան, իր մէջ ունի արհամարքի արհամարքի տեսլական օգնութեան համար. Գոնֆուշիոս արդէն ըսած էր. « Երբ երկինքը կը պատժէ, այլ եւս աղօթքի տեղ չի մնար ». աւելի յանգուգն, սամուրաբիները ամէն կրօնը կը դատապարտեն, բայց ի շինթօնէ, նկատուած՝ իբրեւ պաշտամունքը կայսեր եւ հայրենիքին՝ ԺԼ. դարուն, իթէ դեռ չէին համարձակեք ուրանալ աստուածներուն ու զեւեբուն զօրութիւնը, ձեռքերին սուրբերուն կը տանէին ու կը սպառնային անոնց. իսկոյն՝ դեւերը կծկիլ կը զնէին ու աստուածները ներդուրութիւն կը խնդրէին՝ եթէ խոտամազանց էին եղած զիրենք ոգոգ կանանց եւ տղայոց:

Մարգի իր վարմունքին համար միմիայն ինքզինքին հաշիւ տալ պարտական է. եթէ ունի գիտակցութիւնը բարեոյն եւ չարին (շենչիւսիւն), եթէ իր յանցանքները զինքը ամօթով կը ձգեն երկնքին հանդէպ (թիւ-իւ-հաժիոն) [ստիկոն Գոնֆուշիոսի անանձական երկինքն է] եւ ամօթով՝ ինքզինքին հանդէպ, սամուրաբի կը գնէ իր վարքը այն խղճամիտ անձկութեամբ զոր Նիցչէ « Ինքզինքին նկատմամբ անգթութիւն » կ'անուանէր: Նախ՝ իր մէջ ոչինչ կրնայ հանդուրժել որ վատութեան մը նմանի. ֆիդիքական կամ բարոյական ու եւ է տառապանք պէտք չէ որ իրմէ ցաւի ճիւղ մը խլէ: Անտաղական բեծմովն աստեղ, բոլոր ամառակները կը վարժուին տաժանելի ու վտանգաւոր հրահանգներուն, ձիւնին մէջ բույկի կը քալէին կամ ամառուան մեծ տաքերուն կը վազէին:

Ինքնավարութեան այս սխտեմը ժողովրդուն է. մինչեւ ցարդ կը կիրարկեն զայն, բայց հրապարակաւ, ու բոլոր զպրօններուն մէջ. անհետացած են այն ճեմարանները ուր ժառանգական վարպետներ գեռատի ագնուականութեան կ'ուսուցանէին ըմբռնամարտութեան ու գինավարութեան գաղտնի գիտութիւնը: Ով որ իր ֆիդիքական տկարութիւնը կը մտանէ, անպատուած կը նկատէ ինքզինքը: Չինաստանի զժմ պատերազմի միջոցին, սպայ մը պարտաւորեցաւ իր դասակը առաջնորդել Փորթ-Արթուրի վրայ յարձակման. թանջէ կիսամեռ, կը նետուի կրակին մէջ. ուսմթափ կ'ըլլայ, ու մարած կ'իջնայ: Հիւանդանոց կը տանին զինքը. հազիւ թէ ինքզինքը քիչ փախչի ու ինքզինքը կը զգայ, գիշեր մը կը քնի իր քնի մէջ: Սպաննէ այն տեղն ուր ինկած էր. վրայէն սա նամակ կը գտնեն. « Հոս է որ հիւանդութիւնը զիս տաքից կանգ առնելու եւ ձգելու որ իմ մարդկիս առանց ինծի կրակին մէջ նետուին: Երեսքիս ոչ մէկ արարքը չի կրնար այս ամօթը պարտել: Ժամանակ ինչապ պատիւս ինծի վերադարձնել: Նամակս թող որդուս բացատրէ: »

Եւ ինչպէս մարմինը կը « վարժեցնեն », այնպէս ալ հոգին. բոլոր կըքնըր, բոլոր ուրախութիւնները, բոլոր ցաւերը պէտք է որ ծածկուին ժպիտին տակ, ճափոնական այդ համբաւաւոր ժպիտին որ այնքան խորհրդաւոր իրեւցաւ եւրոպացւոց: Միեւնոյն ստոյկութիւնը ունենալ պարտաւոր են կիները. սիրով կը յիշեն օրինակն այն տոմարի կնոջ որ, իր աղչկան խղճովուր տեսնելով, սա երկազդեանը (ուրա) յօրինց:

« Մամուռները որ լքուած հորին խորը կ'անեն՝ մերթ ինքզինքնին կը մատենն ու իրենց զարկերը ցոյց կուտան օտարականին. երբեք մարդկային նայուածք մը պիտի չտեսնէ ինչ որ կը զգայ սիրտս: »

Բայց քաղութիւնը ոչինչ է առանց այն բռնախղիւր փափկանկատութեան որ ամենօրեայ կեանքի արարչներէն շատերը սպասեմ ու համար նախադրանք գտնուէ ու ճգնիմ կը ցուցնէ, առանց պատուոյ այն խղճահարութեանց որ հին սամուրաբիները կը ստիպէին մենամարտելու կամ

անձնասպան ըլլալու, եթէ մենամարտը եւ դատական հաշտութիւնն արգելուած են այժմ, հին ոգին չ'է մեռած, եւ պատուոյ զգացումը մնացած է Դոյնքանի դերագրեցած որքան ատենով :

Պէտք չ'է սակայն պուշխտոն նկատել իբրեւ հասկանալի բարոյական մը . անոր մէջ կը տիրուպետէ Դոնֆուշիական ոգին, որ մարդը կը նկատէ միմիայն իբրեւ անգամ ընտանիքի մը եւ ընկերութեան : Ճափոնացի փիլիսոփաներուն համար, սամուրաիի մը մասին արեւի մէծ գովեստ կարելի չ'է ընել բայց եթէ զայն կոչել « ես չունեցող մարդ » :

Ատենով, սամուրաիի մը առաջին պարտականութիւնն էր իր աւատական իշխանին, ջաի-միօին ձառայել, գտնել պաշապանել, ի հարկին՝ անոր վրէժը լուծել, որովհետեւ հանի մը կամ աւատական « ջլան »-ի մը բոլոր ազնուականները մեծ ընտանիք մը իր ձեռացնէին որուն հայրն էր տաժմիւն, եւ այդ քաղաքական ազգականութիւնը կը դերագրուէր ընական ազգականութենէն . ժե. գորուն, շոկուներ ստիպուեցաւ որդեակէս արգելել որ ասիմիօս մը նախընտրեալ սամուրաիները անոր գերեզմանին վրայ փորերնին չ'ենդքեն այլ եւս : Աւատականութեան Զինուած ի վեր, կայսրը միակ տէրը եղած է բոլոր Ճափոնացւոց, իրենց տիրապիւթիւնը աստիճանաբար աճած է . հայրենիքի պաշտամունքը չի զանազանուիր կայսրը պաշտամունքն : Այս վերջին տարիներուն մէջ, շատ մը չիզոքուններ ինքզինքնին սպաննեցին նամակ մը ձգելով որուն մէջ շատ յարգալից կերպով իրենց թոյլ կուտային թէ՛նսօին ուշադրութիւնը հրաւիրել այն վտանգներուն վրայ զոր կ'ընծայէին Ճափոնի համար Ռուսիոյ փառասէր դեմուսիւրն : Երբ Զարեկիւր, այժմ Նիքոլա Բ. կայսր, լիջ մնաց սպաննուէր՝ Ճափոնի մէջ՝ ոստիկանէ մը, դեռատի աղլիկ մը Թորքոնէն Գիթօ քնաց եւ հոն ինքզինքն սպաննեց իր արիւնին մէջ լուալու համար ամօթը զոր այդ ոճիւր իր հայրենիքին վրայ ցատքեցուցած էր եւ ցուցնելու համար Թեննօին թէ որքան ինքը տառապան էր այն տոհմութենէն զոր այդ ամօթը իրեն պատճառած էր :

Իր պետէն յետոյ, սամուրաիի կը պաշտպանէ իր ծնողը, իր եղբայրները, իր բարե-

կամները, իր « ջլան »-ին անգամները (որովհետեւ եթէ իրաւաբանապէս ջլանները Զինուած են, պարտաւորութիւնները որ այդ ջլաններու անգամներն իրարու կը կապեն՝ դեռ կը մնան) . վերջապէս, բոլոր մարդոց ան պարտական է է ցոյց տալ բարեացակամութիւն եւ արդարութիւն :

ԺԸ. գարու փիլիսոփայ մը սապէս կը բացատրէ .

« Նրկնքի ու երկրի սիրտը մարդու սիրտը կը դառնայ, Երկնքի սիրտը՝ ամէն բան արտադրելն է, եւ որովհետեւ երկնքի՝ սիրտն է որ մարդու սիրտը կը դառնայ, մարդկային սրտին առաքինութիւնը պիտի ըլլայ սիրել իր նմանները : »

Բարեացակամութեան սովորական ձեւը՝ քաղաքավարութիւնն է . ոչ մէկ ժողովուրդ Ճափոնացւոց չափ առաջ տարած է ներքաղական բանաձեւերու եւ ձաղկեպաճի արուեստը : Բայց Դոնֆուշիականութիւնը ամէն բանէ առաջ քաղաքական սխտեմ մըն է, եւ յորմենով թողութեամբները վերջ դրին աւատական պատերազմներուն, սամուրաիներուն դերը եղաւ ուրութիւնը կառավարել . այսօր ալ այդ է իրենց դերը, որովհետեւ նախարարներու, ապաներու, պաշտօնատարներու, ոստիկաններու, նոյն իսկ ուսուցիչներու ամենամեծ մասը վիճաւորական ազնուականութեան կը պատկանի : Ինչ որ կը ընորոշէ հին կառավարութիւնը, ինչ որ եւ նորը կը ընորոշէ, միշտ չինական գաղափարն է նահապետական ընտանիքին պատուոյ եւ հաւատարմութեան ճափոնական գաղափարներով :

Պուշխտոն նախ սամուրաիներու բարոյականը եղաւ . թաղանթն ու վէպը զայն տարածեցին ժողովրդին մէջ . Ճափոնացիք, որ նկարչութեան մէջ « արուեստ արուեստի համար » տեսութիւնը կ'ընդունին, զայն բացէ ի բաց կը դատապարտեն գրականութեան մէջ : Դարերէ ի վեր, բարձր դասերը կ'արհամարհեն ժողովրդական տրամիներն ու պատմութեանը, որոնք սակայն տեսարանի վրայ միմիայն տարիմտերու սամուրաիներ ցոյց կուտան . հոն ուրիշ բան չի տեսնուիր բայց եթէ ճորտեր որ ինքզինքնին կը զոհեն իրենց պետին համար, ազնուագրում.

օրերդաներ որ կեանքերն կուտան իրենց հօրը վրեժը լուծելու կամ իրենց պատիւը փրկելու համար :

Այս գրականութիւնը ժողովրդին մէջ արթնցուց զինուորական բարեբերու եւ զգացմանց համար խանդոտ հիացում մը. Մինչեւ ժ.Չ. դարը, զիւղացիները, որ ժողովրդին անհուն մեծամանութիւնը կը կազմէին, սարկութեան վիճակին էին ենթարկուած. սակաւաթիւ վաճառականները որ կը գտնուէին փոթօ եւ Օզաքա, աւատական իշխաններուն կամքէն կախուած էին ժ.Չ. դարու խառվութիւնները բոլոր հորտեքուն ազատագրումը յառաջ բերին, թէպէտեւ մինչեւ 1871 ճորտութեան շատ հետքեր դեռ մնացած էին. ասկից զատ, Օզաքայի, Քիոթօի եւ նոր հիմնուած Նոթօ (Քոթիօ) վաճառականները խոշոր հարստութիւններ գիղցելին : Ամենքն ալ սոնուհետեւ փառասիրութիւնն ունեցան սամուրախներու դառակարգին մէջ մտնելու. կարող էին՝ գնելով տիտղոսը, ստանալով կարգ մը հանրային պաշտօններ, կամ՝ աւելի պարզ կերպով՝ ազնուականի մը մօտ ծառայութեան մտնելով իբր զինուոր, մարտասոյց, որսաչանց վերակացու կամ քաղէավարժ Ժ.Չ. դարու հեղինակները կը գտնուէին այն ձգտումէն զոր զիւղացիներն ունէին՝ հողը ձգելով զինուոր կամ սպասաւոր ըլլալու : Անոնք որ չէին կրնար սամուրախ ըլլալ՝ ընկերակցութիւններ կը հիմնէին, որոնց կանոնագրութիւնը պուշխտօն կը ներշնչուէր. այսպէս՝ Նոթօ Օթօքոտաթէները, որոնք միեւնոյն արհեստը կը բանեցնէին եւ նոյն ազդեցութիւնն ունէին ինչ որ, այժմ, Գորէայի փերեզակները, Գիւղացիներն ու պուրժուաները կը ճգնէին սամուրախներու ձեւերը իւրացնելու, անոնց քաղաքավաճարութեանը հաւասարելու. իրաւունք չունենալով երկու թուր կրելու՝ ինչպէս սամուրախները, հոգի կուտային գէթ մէկ հատ ալ կրելու եւ անոր գործածութեան արուեստը սովորելու. կը կատարէին անձնութեան միեւնոյն արարքները, միեւնոյն վրէժնազրութիւնները որոնց սովոր էին ասպետական մէպերու հերոսները :

ները : Միեւնոյն խորհրտութիւնն ունէին : Մուրացիկ մը, լեցուն քաակ մը գտած ըլլալով, զայն տերովը կը յանձնէ, որ կ'ուզէ վարձատրել : Բայց մուրացիկը գործը վերէն կը բռնէ, Նուէրի ատաշարիւր անարգանք մըն է իրեն համար : Միւսը՝ խոնարհաբար՝ « Տուածս բրինձի օդի, սաքի խմելու համար է միայն » : Մուրացիկը կ'ընդունի եւ այդ դրամէն ոչինչ իրեն չպահելու համար՝ ինչոյց մը կուտայ երկրին բոլոր ան-

ԲՆԱՆԿԱՐ (Հոֆուգաի)
(Գիշի Revue Universelle)

կուտներուն : Անմարտողութեամբ կը սպաննէ ինքզինքը, ամաչալով իր հին արհեստը վերսկսելի՝ իշխանի հովեր աննիշ յետոյ :

Գալմաստութիւն եւ խորհրտութիւն՝ զոր կը քարոզէ պուշխտօն, անա յատկութիւններ, որ երկու դարու կիրարկումով մը, ճափնացի գեղջուկը այսօրուան հերոսական ռազմիկին

փոխեցին ։ ինչպէս երբեմնիս ազնուականները , իւրաքանչիւր զինուոր , իւրաքանչիւր « քուլի » ինքզինքը կայսեր համար մեռնելու պարտաւոր եւ հայրենիքի պատւոյն պատասխանատու կը զգայ ։

Բայց պուշխտօն տարածումը ժողովուրդին մէջ , ուրիշ արդիւնքներ ալ յառաջ բերած է ։ ԺԹ. դարուն , վաճառականներն ու գիւղացիները , այնքան քաջ դարձած որքան սամուրափները , նոյնքան հոգատար իրենց պատւոյն , սկսան ատել աւատական բեժիմը որ զիրենց կը դատապարտէր նուաստացման եւ աղքատութեան ։ Անշուշտ , այն պատճառները որ յեղափոխութեան ծնունդ տուին՝ բարդ են , եւ պետերն ալ սամուրափներ եղան . բայց ժողովուրդը ուրախութեամբ հետեւեցաւ անոնց . երբ կայսերական հրովարտակները Գնջեցին աւատական բեժիմը , ան ամէն տեղ իր իրաւագուրկ տէրերուն ծառայեց միեւնոյն յարգանքով զոր ունէր առաջնեքը . կըր տաժմօծները անհետացան , մեծ հաճոյքով քանդեց ինչ որ հին օրերը կը յիշեցնէր , այնպէս որ հազիւ թէ քամի որ տաժմօծի զղեակ կարելի ըլլայ գտնել զամբ ծափոնի մէջ . գրեթէ ամենուրեք սամուրափներէն ընտկուած թաղերը քարոքանք են եղած ։

Եթէ Պուշխտօն ճափոնացի ժողովուրդը գիւցաղական ժողովուրդի մը փոխեց , թոյլ չաւաւ անոր իր վաճառականական ընդունակութիւններն ազատօրէն զարգացնել , ճափոնացիք ընդգրկած չեն Ձինացուց բաժանումը չորս գասակարգի , գրանմուտներ կամ զինուորներ , հողագործներ , արհեստաւորներ , վաճառականներ ։ Բայց Ձինաստանի մէջ որ խաղաղասէր երկիր մըն է , վաճառականները , հակառակ պաշտօնատարներէն իրենց կրած հալածանքներուն , կարողացան խոչը որ հարստութիւնն որ զիջել . գործի մէջ եփկցան ու ձեռնգրականութեան ու պարկեշտութեան յատկութիւններ ստացան զոր Եւրոպացիք հաճոյքով կը խոտտովանին ։ Աւատական ճափոնին մէջ որ ինքզինքն ամբողջ աշխարհէն կ'անջատէր , վաճառականութիւնը արհամարհուած էր . սամուրափներուն համար , աւօթ էր դրամի խօսք ընել , նոյն իսկ առարկայի մը գինը յիշել ։ Սակայն , կարեւոր «Ժիլ» երկային Ետո . եւ Օղաքա , ու քանի մը վաճառա-

կանական ընտանիքներ , մանաւանդ մեծաքիւս առուտուրին մէջ , իրենց տունքը նահապետական ձեւով մը կազմակերպած էին . գիւտաւոր «Ժիլ»-ը բրինձի վաճառականներուն էր . ուրովհետեւ արտաքին վաճառականութիւն չկար ու ինչքերու եւ ապրանքներու արժէքը բրինձի չափերով կը հաշուէին , անոնք էին որ դրամի ընթացքը կը վարէին ։ Արհամարհուած եւ ստուած՝ հակառակ իրենց հարստութեան , վաճառականներէն շատերը ամէն տեսակ միջոցներով դրամ կը զիջէին . իրենց բռնագործիկ կացութիւնը ստեղծեց վաճառականական այն ցաւալի բարքերը որոնց ղէմ Եւրոպացիք անընդհատ բողոքած են . այդ բարքերը այսօր կ'անհետանան , տարբեր ընկերական վիճակ մը ապացուցուց թէ երկրին ապագան կախում ունէր մանաւանդ իր ճարտարարուեստական եւ վաճառականական զարգացումէն ։

Այս յատկութիւններուն հետ որ զիրենք Եւրոպացիներէն կը տարբերեն , ճափոնացիք ունին այնպիսիներ որ կը ձգտին զիրենք անոնց մերձեցնելու ։

Նախ՝ կարեւոր բարենորոգումներ կատարուեալ քաջութիւնը Ը. դարուն . չինական բաղադրակութիւնն ընդգրկեցին . ԺՊ. դարուն , սիրայօժար ընդունեցան Փորթուկալցիներն ու Սպանիացիները , նաւեր ու հրազէններ յինեցին՝ անոնց հայթայթած օրինակներուն համեմատ . հարիւր հազարաւոր զինուորներ , արհեստաւորներ , հողագործներ քրիստոնէութեան յարեցան ։ Յաջորդ դարուն , թուրքականները , Սպանիացուց չինիկներէն կապածոտ դարձած , քրիստոնեաները հալածեցին եւ ճափոնը փակեցին արտաքին վաճառականութեան ։ Բայց այն երկու դարերու միջոցին ուր իրենց օրէնքները մահուան կը դատապարտէին ով որ Եւրոպացուց հետ յարաբերութեան կը մտնէր , բազմաթիւ սամուրափներ զաղտնի կը գնէին հողատական գրքեր . իրենց աշխատութիւններն են որ պատրաստեցին 1871ին կատարուած բարենորոգումները ։ Անկից ի վեր կառավարութեան բոլոր արարքները ցոյց տուին թէ անցեալին բոլոր յարգանքը , պաշտում՝ ճափոնացիները չեն արգիլեր հասկնալէ այն պարտականութիւն-

ները զոր հարկաւոր կը կացողցանեն ժԹ. դա-
րերու պատերազմներէն, յեղափոխութիւններէն
եւ գիւտերէն ստեղծուած տնտեսական ու ըն-
կերական նոր պայմանները. այդ արարքները
ցոյց տուին նաեւ թէ ձափոնացւող նախանձա-
խնդիր հայրենասիրութիւնը կոյր հայրենասիրու-
թիւն մը չէ, թէ գիտեն ուրիշ ժողովուրդնե-
րու հաստատութիւններն ընդգրկել եւ իւրա-
ցնել :

Բարենորոգմանց համար իրենց ունեցած
այս սիրոյն սերտօրէն կ'ընկերակցի ուսանելու
փափաքը. նըբամիտ, ձկուն, ուխտ, աշխա-
տասէր, ձափոնացիք կ'ուզեն ստանալ ոչ մի-
այն գործնական ծանօթութիւններ, այլ եւ ա-
մենախրթին տեսական ծանօթութիւններ :

Եւ այժմ եթէ վերլուծենք այս երկու զգա-
ցումները՝ ուսանելու փափաք, բարենորոգմանց
սէր, անոնց մէջ անշուշտ պիտի գտնենք շատ
այլազան տարրեր, անհանդարտ հետաքրքրու-
թիւն մը, նորութեան սէր, չղային մարդոց փո-
փոխականութիւն, ամէն բանի մէջ ամենուրեւ
հաւատար Երեսայու փառասիրութիւնը. ձափո-
նացի մը Զինաստանի պատերազմէն յետոյ՝ կ'ը-
սէր. « Այն ատեն միայն զո՞ պիտի ըլլանք երբ
ցամաքի վրայ Գերմանացւոց յաղթանքը եւ ծովու
վրայ Անգլիացւոց » : Բայց անոնց մէջ պիտի
գտնենք մանաւանդ մեծ ու գեղեցիկ յատկու-
թիւններ. Նախ անոնք զոր կուտայ պուշխտոն,
ճակատաբաց պայքարին հրճուանքը, ազնիւ մըր-
ցում մը, սիրուած բաներ հայրենիքի փառքին
զոհելու քաջութիւնը. յետոյ՝ ճշմարիտ գիտա-
կան ոգի մը, ճշմարտութեան բազմաճյուղ, որո-
շութեան պէտքը, այն եռանդը որ ըսել կուտար
ԺԸ. դարու սամուրախի մը՝ հոլանտերէն քանի
մը բառ կարողաւ յաջողած ըլլալէն ուրախա-
ցած, « կարծես թէ ձեռքս թանկագին քարե-
րով լեցուցած էին » : ձափոնացւոց ըսելուն
նայելով, ինչ որ մինչեւ ցարդ իրենց գիտական
ուսումնասիրութեանց փնտռած է, իրենց ուղադ-
րութեան պակասն է. այդ պակասը որ իրենց
բարձրերուն, իրենց դաստիարակութեան հետ
առնչութիւն ունէր, օրէ օր կ'անհետանայ.
պուշխտոն իրենց թոյլ պիտի տայ մտքերին
կազմել ինչպէս թոյլ տուաւ կազմել իրենց նը-
կարագիրը. Կարելի էր աւելի ենթադրել թէ
գիտական երեսակայութիւնը կը պակսի իրենց.

բայց այդ յատկութիւնը միայն քանի մը մեծ
գիտուններու օգտակար է, եւ ձափոնը արդէն
ուճի այդ մեծ գիտունները, ինչ որ կ'ապացու-
ցանեն այս վերջին տարիներուն մէջ հրատա-
րակուած կարեւոր աշխատութիւնները, մաս-
նաւորապէս նիւթին բնութեան վրայ :

Այսպէս է, իր մեծ գծերուն մէջ, ձափո-
նացւոց նկարագիրը. անոր յատկութիւնները
չափազանց կը տարբերին եւրոպական յատկու-
թիւններէն, որպէս զի կարելի ըլլայ երանպա-
ցած ձափոն մը երեսակալելու Ինչպէս ամէն ա-
սիական բարոյական, ճափոնական բարոյականն
ալ դեռ հակակիւր է անհատականութեան : Ան-
շուշտ նոր ընկերութեանց տնտեսական ու քա-
ղաքական պայմանները պէտք է նպաստեն ձա-
փոնացւոց ընկերակցական ոգին պակսեցնելու,
բայց կանակածելի է որ՝ գոնէ դարեր չանցած՝
ճափոնական ընկերութեան համայնական նկա-
րագիրը բոլորովին անհետանայ : Այդ ընկերու-
թեան համար ատիկա ուժի՝ թէ սկսորութեան
պատճառ մը պիտի ըլլայ, դեռ չենք կրնար որոշ
բան մ'ըսել այդ մասին : Համարաշխտութեան,
ժառանգական իշխանութեան մը հանդէպ հպա-
տակութեան ոգին զոր ունին՝ երեսուն տարիէ
ի վեր օգտակար եղած է ձափոնացւոց թէ՛
իրենց քաղաքական ու զինուորական կերպարա-
նափոխութեան եւ թէ՛ իրենց տնտեսական կեր-
պարանափոխութեան մէջ. այդ յատկութեանց
չնորիւ՝ քիչ ժամանակի մէջ մեծ յառաջդիմու-
թիւններու համարած են. ներքին կրօնները որ
այդ յառաջդիմութիւնները կարելի ըրած են,
քիչ են տեսած, ու կուտակցութեանց միջեւ
ատելութիւն չեն թողած. կատալարութեան
ճարտարաբանական ձեռնարկները, ամենէն
ձեռնհաս եւ ամենէն խստադատ անձերուն կար-
ծիքով, զրուած չնչին դրամագլուխներուն փո-
խարէն՝ շատ մեծ արդիւնք տուած են : Հիմայ
այս տնտեսական ու քաղաքական փոփոխու-
թիւնները յամրօրէն կը ստեղծեն նոր ընկերու-
թիւն մը. յանդգնութիւն պիտի ըլլար այժմէն
իսկ դատաստան մը յայտնել, բայց կարելի է
հաստատել թէ ձափոնի զինուորական, ճար-
տարաբանական ու վաճառականական զօրու-
թիւնը քիչ ատենէն պիտի հաւասարի Եւրոպայի
մեծ ազգայնու զօրութեան :